

UZ PROBLEM »DAVANJA NA KOMENCIJU« NA VINKOVAČKOM PODRUČJU

LJUBICA GLIGOREVIĆ
Gradski muzej
56000 Vinkovci

UDK 39
Prethodno saopćenje
PRIMLJENO 17. V 1985.

»Davanje na komenciju«, česta pojava u prošlosti kao i danas, je oporučno zapisivanje nekome svoga imanja uz uvjet da se oporučitelja ima hraniti do smrti i sahraniti. Korijeni te pojave mogu se tražiti u raspadanju velikih zadruga na ovom području krajem 19. i početkom 20. stoljeća i u dominaciji inokosnih porodičnih zajednica. Mnogi stariji ljudi nisu više kadri obavljati poslove na svojim imanjima, a nemaju izravne nasljednike ili imaju nezainteresirane, pa su zbog nastavka egzistencije prinuđene ulaziti u »komencijaške odnose« s bližim ili daljim srođnicima, susjedima ili osobama koje su im preporučene.

U selu Nuštar kraj Vinkovaca postoji Starački dom gdje osobe sa sela doseljavanjem ulažu svoju imovinu kao nadoknadu za boravak, za razliku od onih iz grada. To je vid brige šire društvene zajednice za stare osobe u suvremenim uvjetima — ali na tradicijskim principima.

Ovo je saopćenje na samom početku ilustrirano konkretnim primjerima:

»... Zadruga Filakovac kb. 39 iz Prkovci predaje od svojih zadružnih nekretnina ... (više nekretnina, op. a.) ... u vlasnost pod uvjetom, da će zadruga Filakovac kb. 36 iz Prkovci dužna biti sadanjim zadružnim članovima Mati i Janji Filakovac ... dosmrtno sledeće podavanje davati i to: Svu oraću zemlju na pole obrađivati to jest kako gornje nekretnine, tako i one nekretnine koje su ostale u vlasnosti zadruge Filakovac kb. 39, a usijati smije samo onaj usjev koje bude po Mati i Janji Filakovac ... određen, a sjeme će davati po pole jedna i druga stranka. Travu na livadama pokositi te polovinu sena kao i pokošeno seno u cjelosti ... pokupiti i uvesti i u štagalj spremi. Šljivik na stanu otresti, šljive pokupiti, uvesti i rakiju o svom trošku ispeći od koje rakije pripada 2/3 Mati i Janji Filakovac ... a 1/3 zadrugi Filakovac kb. 36. Pravoužitnička ogrevna drva izraditi i u dvorište u cjelosti dovesti i složiti. Đubre na zemlju izvesti. Na zemljištu Krivskom Ostrovu postojeća stabla ukoliko bude potreba za ogrijev pripadaju Mati i Janji Filakovac ... tu će imati zadruga Filakovac kb. 36 o svojem trošku izsjeći i u dvorište dovesti im. Svu poslugu konjima i kolima i to na meljavu, na željezničku stanicu Ivankaovo, Cernu, a prema potrebi i u grad Vinkovce i u druga mjesta, te njihovu marvu sa njihovom hranom prema potrebi hraniti i napajati, doklem ima se smatrati samo posluga marve. Redovito veš prati, svaki dan krevete namjestiti, sobe, dvorište i sokak čistiti i uređivati, jela kuhati, te u slučaju bolesti dvoriti i njegovati, te drva rezati i cjepati. Kad jedno od bračni drugova Mato i Janja

Filakovac... umre i onda će preživjelom gornje podavanje u cjelosti davati...« (Obskrbni ugovor iz »Zbirke isprave«, 1928. god.)

Drugi primjer:

»... Zadruga Marijanović kbr. 77 zastupana po kućegazdi Luki Marijanoviću iz Podgrađa predaje i ustupa svoje vlastite cjelokupne nekretnine... u fizički posjed i vlasništvo zadrugi Cigić kbr. 11 iz Podgrađa pod sledećimi uvjeti: da je zadruga Cigić... kao i svi zadružni članovi i eventualni njeni nasljednici dužni zadružnim članovima Luki i Evi Marijanović do smrti njihove godišnje u ime uzdržavanja davati trinajst meteri žita, četiri metra ječma, šest meteri sitni kukuruza, dvoje svinja oboje u težini od dva metara i trideset kila jedno prase četiri mjeseca staro, pedeset litara vina, sto litara rakije, dva akova šljiva za pekmez samo onda ako budu šljive urodile, šesdeset litara graha i to mora biti petnajst litara bjelogra, osam vreća krompira, petnajst litara maka, pet—deset kila soli, dvadeset i pet litara octa, sedam prostornih metara ogrevnih drva, jedan voz sjena, kućni vrt poorati i za porabu urediti, šesdeset glavica kupusa, dvadeset i pet litara luka i 200 Kr. gotovog novca. Gornju hranu imade spomenuta zadruga vazda kako koja dozrije davati a obje imadu pravo u kući broj 77. doživotno stanovati, dočim svota od 200 Kr. imade se svake godine dne 25 studena izplaćivati... Za svaki slučaj da jedno od spomenutih rentovnika umre ima... navedeno davanje godišnje rente davati zadruga Cigić... odnosno njeni nasljednici sve u polovici...« (Pogodba iz »Zbirke isprava«, 1907. god.)

»Komencija« je latinska riječ, a znači stanovitu nagradu u žitu — za izvršeni posao. »Dati se na komenciju« — znači »dati se na dohranu i sahranu«, odnosno, oporučno zapisati nekome svoje imanje, s tim da taj ima oporučitelja do smrti hraniti i sahraniti.¹ Bila je to najkraća pravna definicija za pojavu u prošlosti i danas vrlo čestu na vinkovačkom području, a i šire. Korijene pojavi »davanja starih osoba na komenciju« mogli bismo tražiti u raspadanju velikih zadruga na ovom području i sve brojnijem stvaranju inoksnih porodičnih zajednica, kada određeni bračni parovi ili pojedinci, s obzirom na godine, ne mogu više obavljati poslove na svojim imanjima da bi mogli nastaviti egzistenciju. Pojava se manifestirala i manifestira se kod bračnih parova s djecom, ali koji žive odvojeno u istom selu, drugom ili sasvim udaljenom mjestu — odlazeći u potrazi za zaposlenjem; kod onih koji su, s obzirom na »bijelu kugu«, imali samo jedno dijete da se imanje ne bi »rasteplo«, pa su nekim slučajem u starosti ostajali sami, ili kod onih koji su sasvim bez djece. »U komenciju se daju« oba bračna druga, ili samo jedan od njih kada u starosti ostane sam, uz druge pojedinačne primjere. Daju se, znači, na dohranu i sahranu srođnicima bližim ili daljim, ili poznatim osobama u koje imaju povjerenja (obično susjedi), a ima i primjera da su, ne poznavajući se, jedni drugima preporučeni i nakon površnijeg upoznavanja ulazili u »komencijaški« odnos. U takvim su situacijama stare osobe bile prinuđene »zapisati« (u skladu s dogovorom), nekome oporučno svoje cijelo imanje ili njegov dio pod određenim uvjetima doživotnog uživanja istog,

¹) Bratoljub Klaić, Rječnik stranih riječi, Zagreb, 1978. 711.

odnosno uz obavezu da ih uzdržavaju oni koji su se »primili komencije«.

U gruntovnim knjigama s početka 20. stoljeća i kasnije, ovakvi ugovori sklapani su i vođeni pod slijedećim nazivima: Ugovor, Pogodba, Opskrbni ugovor, Rentovni, Darovni ili Darovno-rentovni ugovor, Ugovor o dosmrtnom prihodu, O doživotnom uzdržavanju, ili dosmrtnom uzdržavanju, kao Pridržna pogodba, Darovna pogodba za slučaj smrti, Darovni ustupni ugovor, Uslugovni ugovor, Ugovor o konvenciji, Pogodba o komenciji ... Generalno rečeno, u svim tim ugovorima traži se da se na uložene nekretnine ili pokretnine čine određene protuusluge, koje su veće ili manje u odnosu na vrijednost uloženi nekretnina. Prosječan ugovor sa prosječnim zahtjevima izgleda ovako:

»... Ivan Rugašević iz Komletinaca daje i predaje u posjed i... vlastnost zadrugi Knežević sve svoje nekretnine... uz njenu dužnost, da me Marijan Knežević i ostali članovi njegove zadruge u mojoj starosti i bolesti dvore, hrane i njeguju do moje smrti, a po smrti da me pristojno mojem stališu sahrane, kao i uz daljnju njihovu dužnost, da mi imadu za slučaj ako nebi mogao u njihovoj kući u zajedničkom kućanstvu ostati — spravom uživanja moje kuće i gore navedene posluge sa njihove strane — svake godine dosmrtno izručivati u ime konvencije slijedeća podavanja i to: 1 utovljeno svinjče 1 metar teško, 3 metra brašna, 2 metra sitni kukuruza, 4 vreće krompira, 1/2 vreće graha, 12 ltr. rakije, 25. ltr. vina, 1 uborak maka, 6 klgr. soli, 50 glavica kupusa te prijevoz gorivih drva...« (Rentovni ugovor iz »Zbirke isprava«, 1912. god.)

Kako je ova pojava recentna — mada po starijim kazivačima manje prisutna nego u prošlosti — danas se zvanično, a i u međusobnom komuniciranju uzima kao »davanje«, odnosno »primanje na komenciju«. Poznata je i prisutna kao i u prošlosti, u skoro svim selima (sveukupno 41) na području općine Vinkovci, kao i u samom gradu. Razlozi ulaska u ovaj odnos su isti kao i nekad. Kazivači odgovaraju: »Stariji smo ljudi — zbog staračke nemoći to činimo«, »bolesni smo, sve je teže raditi, a ž'o nam se rastati od zemlje«, ili »imam samo jednog sina, on živi u Zagrebu, ne želi se ovamo vratiti, a mene snaha neće«, drugi kažu »bez djece smo, a evo kako izgledamo...«

Oni koji su se prihvatili »komencije«, i danas kao i u prošlosti mlađe su osobe, i čine to u prvom redu zbog ekonomskih razloga: da bi poboljšali svoje materijalno stanje, u zemlji, zgradama, numeri i pokretnoj imovini; zbog većeg broja sinova u kući, da bi se mogli osamostaliti, a neki to čine i iz sažaljenja, kao što su Cecilija Mrvić i njen suprug iz Starih Mikanovaca 1959. god. »uzeli na komenciju« slijepog čovjeka — »didu« Antuna Patarčića, koji nije bio osobitog imovnog stanja, ali je bio dobar i skroman, pa su ga prihvatili kao svog.

Ima i takvih primjera da se »uzima« po nekoliko »komencijaša« vjerojatno zbog toga što se u tome vidi unosan posao. Tako je prije nekoliko godina uradio lugal Josip Kolarić iz Komletinaca, zajedno sa suprugom Anom, s kojom se kao momak »sudbeno« (općinski) vjenčao, ali ne i crkveno, jer je ona bila prethodno udavana. Imali su na »komenciji«:

1. Bračni par Bosance, živjeli su na stanu, imali »kolebu« i nešto zemlje;
2. jednog samog »didaka«, koji je imao kuću i zemlju, ali je umro nakon 17 dana od ulaska u ovaj odnos;

3. još jednog »didaka« — koji je imao kuću i zemlju,
4. dvoje starih Bosanaca koji su živjeli na kraju sela — djed je poslije umro.

Josip Kolarić je nesretnim slučajem poginuo 1980. u 51. godini, a njegov je ženi ostalo da »komencira« preostale, koji su prešli k njoj u Vinkovce, osim jedne bake koja se udala u Vitez — njoj je slala polovicu »komencije« u novcu.

U prošlosti su se stare osobe, u prvom redu radi vlastite sigurnosti, davale i dvjema familijama na dohranu i sahranu s ravnopravnim ulaganjem nekretnina i pokretnina, uz istovijetne zahtjeve. Tako su uradili Stana i Marko Jurić iz Privlake koji su 1908. god. sklopili odnose sa zadrugama Matić i Antolović, a one su im u ime godišnjeg dosmrtnog uzdržavanja trebale davati, svaka zadruga po:

»... 5 metričkih centi pšenice u vrijednosti 60 K, 5 mjerova zobi u vr. 15 K, 5 mjerova sitnih kukuruza u vr. 20 K, 5 mjerova krompira u vr. 5 K, 1 svinjče utovljeno 75 klg. teško u vr. 50 K, 15 litara graha u vrijednosti 1 K 50 fil., 3 litre maka u vr. 1 K, 25 glavica kupusa u vr. 2 K i u gotovom novcu svake godine 62 K, dakle u ukupnoj godišnjoj vrijednosti 216 K 50 fil.... U slučaju da bi ja (Marko Jurić, op. a.) prije umro nego li žena mi Stana Jurić dužna će biti daroprimaljica davati samo polovicu od gornjeg podavanja mojoj ženi Stani Jurić... Daroprimaljica dužna je prevesti iz šume u dvorište polovicu mogega deputnog ogrievnog drva i dati mi svake godine 2 prostorna metra ogrijevnih drva — sva ta drva izrezati i složiti. Nadalje dužna je daroprimaljica pružiti mi nuždni podvoz, naime odvesti mi pšenicu i drugu hranu u mlin i nazad. Konačno je daroprimaljica... dužna za mene i moju ženu Stanu Jurić kad umremo snašati polovicu pristojnih pogrebnih troškova...« (Darovni ugovor iz »Zbirke isprava«, 1908. god.)

Ili primjer Stjepana Ambrinca iz Retkovaca iz 1908. god., koji sve svoje nekretnine daruje trojici sinova, uz slijedeća godišnja podavanja:

»... Svaki po tri mjerova čista žita, svaki po jedan mjerov sitna kukuruza, svaki po 20 kila svinjskog mesta čiste vage, svaki po dvadeset kruna u gotovom novcu godišnji, a to samo tako dugo dok je darovatelj živ a isto tako dužni su mu dati potrebiti stan na kućištu.« (Darovni ugovor iz »Zbirke isprava«, 1908. god.)

Ispitujući danas na terenu slučajeve »davanja i primanja na komenciju«, srećemo primjere gdje se jedna osoba daje na »komenciju« jednim dijelom svoje imovine za što prima određena uzdarja u naturi, potrebnom ogrjevu i obavezi brige i sahrane, a preko drugog dijela imovine uzdržava se i na druge načine: ulazi u napoličarski odnos, za što dobiva godišnje određene plodove i udružuje svoju zemlju na široj društvenoj razini sa PIK-om Vinkovci, kako kaže »tako zemlja nije napuštena«, a za to dobiva godišnju rentu u novcu, s kojom je zadovoljna.

U razgovoru s današnjim »komencijašima«, i onima koji se »daju« i onima koji »primaju na komenciju«, saznajemo o međusobnim odnosima. Oni koji »se daju« obazrivi su: »Kad se vidi kako je nekima od rođenog svoga, dobro je«, ili »a, mora se biti zadovoljan«, (htjelo se reći, drugog izlaza nema). Ili,

»za sada je sve u redu, za ubuduće uzdam se poštenom, pogotovo što smo u »rodstvu«, ili djed Jakša iz Retkovaca kaže da je zadovoljan, da svaki dan »donašaju« hranu, za blagdane (Božić, Uskrs) nisu »pogođeni«, ali nisu ništa pojeli bez njega, ispunjavaju svoje obaveze. Kaže, »još dok je bio moj djed živ, komencijaši su se poštivali«. Druga strana, uz razumljivo i dobre odnose gdje postoji razumijevanje, odgovara otvorenije — ovako: »Liza (ime jedne bake), nezgodne je naravi još od mladosti. Čas nagrdi, izvrijeđa, naljutimo se — pa poslije opet idemo k njoj. Ova nam se komencija zamjerila, pa ne bismo više ulazili u takav odnos. Djeca (imaju dva sina), nek' se bore kako znaju — zafrkancija je to bez granica!« Ili »dobra sam joj, a ide pa me ismijava, (misli se na jednu baku) — dosta mi je makar se 'pokido ugovor', ili »teško je brinuti o starim osobama. Danas se neće roditelji uzeti, a kamoli strane osobe«. Uslijed svega ovoga bilo je i nekada i sada raskidanja ovakvih ugovora i ulaženja po nekoliko puta u novu »komenciju«.

Iako se kaže među seljanima »neće ko ima uzimati na komenciju« — misli se na bogatije, ipak ima primjera gdje su dobrog imovnog stanja, pa se prihvaćaju ovakvog odnosa — hraneći »komencijaša« s njegove zemlje, unoseći u taj odnos samo svoj rad i trud. Selo, uopćeno rečeno, na takve odnose reagira različito. Neki žele posvađati jedne i druge pa čine razne intrige, drugi govore onima koji su se primili te obaveze: »Jel' tebi treba toliko raditi«, ili »a, trebala ti baba«, ili »lakom je pa je uzeo na komenciju...« Pravi prijatelji i koji nemaju vlastitih pretenzija »komencijaše« i njihove međusobne odnose promatraju normalno. Stare osobe se ipak osjećaju dosta usamljeno. Kontakti sa susjedima, rodbinom, bivaju reducirani. Rijetko će ko doći i donijeti »milošće«. Jedna kazivačica kaže: »Slabo me ko obilazi, niko ne voli praznu ruku, a ne mogu dati i njima i ovima koji me služe.«

Po ugovorima iz gruntovnih zbirki isprava s početka 20. st. kao i u današnje vrijeme, rijetki su primjeri da oni koji se »daju na komenciju« odlaze — preseljavaju se iz svoje kuće u kuću »komencijaša«. — To naprosto ne žele, osim u rijetkim slučajevima kao, na primjer, kada je dogovor među »komencijašima« prije ulaska u takav odnos da će se stara kuća rušiti, na njenom mjestu podići nova u kojoj će »komencijaši« imati poseban za sebe prostor. Češći je slučaj da se oni koji se prihvaćaju »komencije« i prihvaćaju zbog rješavanja stambenih uvjeta (mladi bračni parovi — iz mnogočlanih porodica), useljavajući se u kuću »komencijaša«, čine mu tu potrebne usluge.

U prošlosti je ovaj odnos češće osnivan na protuuslugama u plodovima u naturi, dok je danas, pogotovo kada je onaj tko se »dao na komenciju« u poznijim godinama, običaj imati ga »na košti« — na hrani, bukvalnoj dohrani, uz druge obaveze, na primjer brigu oko ogrjeva, uz obavezu sahrane, kao na primjeru iz Starih Mikanovaca, gdje kazivačica iznosi svoje obaveze: »Svako jutro odnesem litar mlijeka, 200 gr. salame, pola kruha i jedan kajmak — to je doručak, zatim svakodnevno nosim kompletan ručak (samo bi mesal — rečeno s gnjevom), večeru ima kod sebe — slanine, kobasice, jaja...«

Vremensko trajanje jedne »komencije« je neograničeno, imajući u vidu do kojih godina živi onaj tko se »dao na komenciju«. Po podacima, ima ih

koji su znali biti godinama »na komenciji« — čak i četrdeset, pa u takvim slučajevima nekada prije umre onaj tko se »primio komencije«, nego onaj tko se »dao«. A rečeno mi je za nekog starca iz Komletinaca da se nije želio nikome »dati na komenciju«, a nije imao nikoga svoga. Ipak je to jednoga dana morao uraditi, ali za četiri dana je umro. Ljudi koji su ga »uzeli« za kratko su vrijeme sve naslijedili.

I na kraju, potrebno je spomenuti da u Nuštru, selu nedaleko od Vinkovaca, djeluje Starački dom, gdje osobe sa sela doseljavanjem, za razliku od onih iz grada, ulažu svoju imovinu kao nadoknadu za boravak. To je vid brige šire društvene zajednice za stare osobe u današnjim, suvremenim uvjetima — ali na tradicijskim principima. Da li je i dovoljan, kad imamo na umu da stare osobe pate od osjećanja odbačenosti i usamljenosti — a potrebno im je poštovanje i ljubav? Konačno, humanost jednog društva mjeri se njegovim odnosima prema djeci i starim osobama!

Predstavljeni problem može se promatrati interdisciplinarno, s aspekta sociologije, psihologije i u svakom slučaju etnologije. Ovo saopćenje je samo kratka i nepotpuna informacija o pojavi vrlo prisutnoj na vinkovačkom području, za koju su potrebna opsežna, komplementarna istraživanja — koja se i nastavlja.

CONTRACTUAL MAINTENANCE OF OLD PEOPLE IN THE VINKOVCI AREA

Summary

Contractual maintenance relations have existed in the Vinkovci area and larger Slavonia for a long time. Such a relationship is established by a contract according to which an owner of land makes someone his/her legal heir in exchange for lifelong sustenance and proper funeral arrangements (*dohrana i sahrana*). This phenomenon can be traced back to the turn of the century when last large *zadruga* divided and nuclear families became predominant. Older people have been frequently left alone, without legal heirs, on estates which they are no longer able to farm. Or their children, uninterested in farmwork, abandon the village. Hence, old people must often establish contractual maintenance relationships with relatives, neighbors or persons recommended to them.

In the village of Nuštar near Vinkovci, a retirement home for the villagers has been founded. Rather than paying monthly alimonies, old rural people can grant their property to the home in exchange for lifelong sustenance. This is a new, socialized form of care for old persons, but it rests on the principles which people experience as traditional.